



Ministria e Arsimit, Shkencës, Teknologjisë dhe Inovacionit
Ministarstvo Obrazovanja i Nauke, Tehnologije i Inovacija
Ministry of Education, Science, Technology and Innovation

Putovanje internetom



Finansira
Evropska Unija

Implementiran od strane:



Putovanje internetom

Vodič za učenike višeg
srednjeg nivoa

Autor: Mimoza Hasani Pllana

Urednik: Avni Rexha i Merita Jonuzi

Lektor: Afrone Lila

Ovaj Vodič je pripremljen u okviru projekta „Zaštita ugrožene dece na Kosovu“, finansiran od strane Evropske unije (EU) na Kosovu i UNICEF-a na Kosovu, a realizovan u saradnji sa Kosovskim Centrom za Obrazovanje-KEC. Materijali, sadržaj i stavovi izneti u ovom Vodiču pripadaju angažovanom stručnjaku i ne predstavljaju nužno stavove EU, UNICEF-a ili KEC-a. Publikacija nije uređivana prema zvaničnim standardima objavljivanja UNICEF-a i EU, koji ne preuzimaju odgovornost za bilo kakve pravopisne greške.

Pregled sadržaja

- 06** Uvod i cilj
- 07** Važnost zaštite na mreži
- 08** Saveti za bezbednost na mreži
- 12** Pravila o odgovornom ponašanju

01

Uvod i cilj



Ministarstvo obrazovanja, nauke, tehnologije i inovacija ulaže stalne napore da, pored digitalizacije naših škola, poveća svest učenika o aspektima zaštite prilikom korišćenja informacione tehnologije.

Kontekst zaštite je obaveza koja proizilazi iz važećeg zakonodavstva u ovoj oblasti, bilo da se radi o kibernetičkoj oblasti i aspektima zaštite podataka i privatnosti ili one koja reguliše zaštitu deteta. Tačnije, u članu 37. Zakona o zaštiti deteta (Zakon br. 06/L-084), tačka 5.11 obavezuje Ministarstvo obrazovanja, kao nadležnog javnog organa, kao i obrazovno-vaspitne jedinice iz lokalne samouprave da preduzmu konkretne mere, u cilju obezbeđenja zaštite deteta na internetu, promovisanjem korišćenja informacione tehnologije za komunikaciju na koristan i odgovoran način. U tom smislu, u funkciji prevencije, škola mora da im ponudi znanje i veštine da se zaštite od opasnosti na mreži i podizanje svesti i dobrih navika kako bi promovisali visoku kulturu komunikacije i rada na internetu. Politika zaštite od opasnosti na mreži treba da bude deo svakodnevnog rada svih subjekata u okviru škole, gde svako treba da doprinese kvalitetnom radu, redovnom korišćenju tehnologije i izbegavanju svake vrste zloupotreba. Poznato je da upotreba interneta danas dominira svakim vidom komunikacije i deca i mladi, ali i svi uzrasti, veliki su korisnici interneta, koji je more resursa, mogućnosti, ali i opasnosti.

Ovaj vodič je namenjen učenicima od 10. do 12. razreda, odnosno višeg srednjeg obrazovanja, onima koji, kao veliki korisnici interneta, treba da budu oprezni i odgovorni u korišćenju interneta, van mogućnosti da budu istraživači digitalnog sveta, sa velikim veštinama, često izvanrednim.

Stoga, dragi učenici, pošto digitalnu kompetenciju razvijate tokom nastave u školi i u životu, želimo da vas podsetimo o važnosti zaštite na internetu, kao neophodnosti vremena.



Cilj ovog vodiča je da pruži savete i smernice za podizanje svesti za korisno, pažljivo i odgovorno korišćenje interneta. Koristan način se odnosi na korišćenje za učenje, poštovanjem vremena određenog za istraživanje, komunikaciju, informisanje, zabavu i igru za vaš intelektualni, emocionalni i društveni razvoj, dok odgovoran način podrazumeva korišćenje bez štete sebi i drugima, bez zloupotrebe, bez uznemiravanja, niti kršenja privatnosti i drugih povreda koje su kažnjive domaćim i međunarodnim zakonima.

02

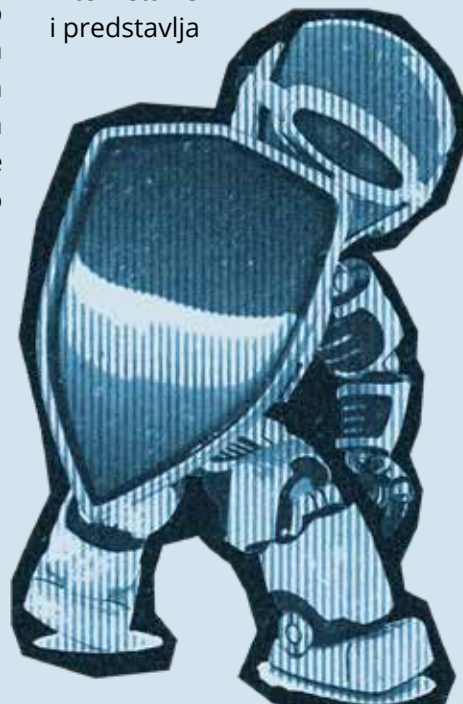
Važnost zaštite na mreži



Svi znamo koliko je internet važan u današnje vreme. On olakšava komunikaciju, informisanje, istraživanje, učenje, ali i realizaciju mnogih vitalnih usluga. Prema rezultatima Ankete o upotrebi informaciono-komunikacionih tehnologija u domaćinstvima, procenat domaćinstava koja su imala pristup internetu tokom 2023. godine je oko 98,6%, dok je starosna grupa sa najvećim procentom pristupa internetu od 16- 24 sa oko 21,5%. Dakle, korišćenje interneta nam je olakšalo život u mnogim aspektima, ponudilo nam je svet pred očima sa raznovrsnošću koju ima, i svako može da vidi i prati globalna dešavanja, da se uključi i bavi radom na daljinu i da se oseća delom otvorenog društvo. Međutim, pored značaja i mnogih prednosti, brz razvoj tehnologije i veoma lak pristup informacijama

putem interneta, sa sobom nosi i drugu dinamiku rada, drugačiji način života, ali i mnoge rizike, koji zahtevaju dodatnu pažnju i brigu.

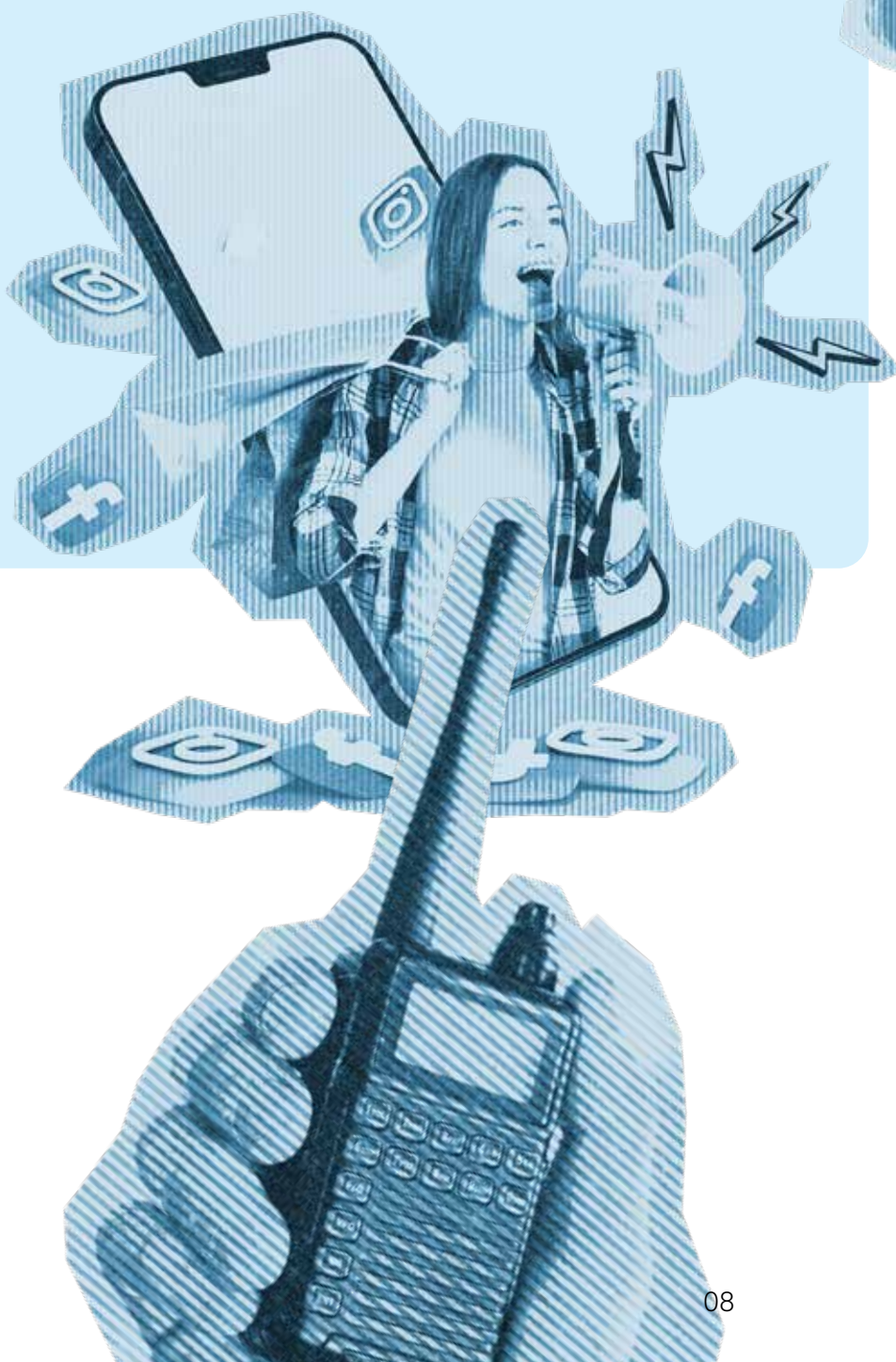
Činjenica da Kosovo ima jedan od najviših nivoa penetracije interneta u regionu i svetu učinila je sve korisnike ugroženijim, a posebno decu. Stoga je značaj zaštite i bezbednog korišćenja interneta veliki i predstavlja



neophodnost vremena. Stoga, zaštita na mreži znači zaštitu od zloupotrebe i zloupotrebe na mreži. Svest o pravilima ponašanja na mreži je predušlov za dobro obrazovanje i izbegavanje bilo kakvog oblika nasilja, uznemiravanja ili drugih okolnosti koje štete vašem dostojanstvu i integritetu. Dragi učenici, trebalo bi da date prioritet zaštititi sebe i drugih na mreži dok koristite internet! Pošto već imate sjajne internet veštine u vašim godinama, naravno da vam je potrebna samo svest o tome kako da ga koristite, stoga prihvatite praktične savete i utičite na svoje vršnjake da bezbedno koriste internet i da se drže dalje od incidenata nasilja i zlostavljanja na mreži koje šteti vama i drugima oko vas.

Šta treba da znate?

Iznad smo spomenuli cilj ovog vodiča i važnost korišćenja interneta na dobar i odgovoran način. Svesni smo da kako se razvijate i rastete, količina informacija i vaše veštine za korišćenje interneta će se povećavati, tako da ovaj Vodič ne treba posmatrati kao kontrolno sredstvo, već kao vodič koji će obezbediti da vaš pristup internetu da bude što bezbedniji. Imajući na umu ove savete, moći ćete da uspostavite ravnotežu između svih pozitivnih i negativnih mogućnosti koje Internet nudi. Pratite nas!



03

Saveti za bezbednost na mreži



Društvo na mreži

Budite pažljivi kada birate sa kojim društvom ćete komunicirati na mreži. Podstičemo vas da gradite odnose sa ljudima koje poznajete u stvarnom životu i budete posebno oprezni kada razmišljate o prihvatanju zahteva za prijateljstvo i komunikaciji sa strancima/nepoznatim licima na mreži.

Komunikacija na mreži

Sada kada ste proširili svoj društveni krug, verovatno ste dodali svoju mrežu za komunikaciju na mreži. Iako su vam drugarica i drugar možda veoma bliski u svakodnevnoj komunikaciji, to ne znači da treba da delite lične podatke o vašim nalogima na internetu, pa čak i da budete oprezni u vezi sa bilo kojom publikacijom koju vršite na različitim stranicama čak i sa najboljim prijateljima i rođacima. (Ilustracija 1: čuvajte lične podatke samo za sebe! Ilustracija 2: tražite odobrenje za objavljivanje!)

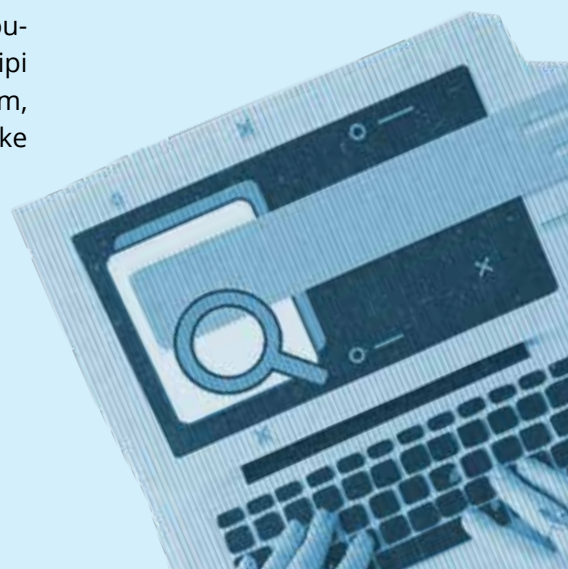
Socijalna raznolikost

Takođe bi trebalo da posvetite više pažnje poštovanju društvenih različitosti, svojih prava i prava svojih vršnjaka, pored toga što ste odgovoran korisnik, trebalo bi da budete i dobar posmatrač, što znači da treba da prijavite svaki slučaj narušavanja dostojanstva korisnika, kada je neko ismejavan na internetu, ili bilo koji slučaj kibernetičkih incidenata prema školskim pravilnicima.

Pretraga informacija na mreži

Pretraga na internetu je važan deo korišćenja Interneta. Ono što biste trebali da imate na umu kada pretražujete internet je istinitost informacija. Iz tog razloga se predlaže da se informacije na Internetu uzimaju sa oprezom i da se uvek pogleda izvor i pouzdanost informacija.

Što se tiče pretraživanja na internetu, važno je poštovati etičke principe tokom istraživanja/pretraživanja. Etika pretraživanja kao osnovne principe obuhvata: tačnost, objektivnost i pouzdanost informacija. Ovi principi su usko povezani sa poštenjem, kao neophodnim uslovom etike pretraživanja.



Šta znači poštenje kada tražite informacije?

Citiranje podataka iz kojih je dobijena informacija, na primjer: ime i prezime autora, naslov knjige ili članka, izdavačka kuća ili časopis, godina izdanja, mesto izdavanja, broj stranice sa koje je informacija dobijena i link ako se informacije preuzimaju sa mreže.

Pažljivo:

Odstupanje od naučne etike smatra se intelektualno neodgovornim i sankcioniše se zakonom.

NE ZABORAVI, CITATI!

**GODINA
IZDANJA**

AUTOR

**MESTO
IZDANJA**

**IZDAVAČKA
KUĆA**

**BROJ
STRANE**

**MEDVED
UKLJUČEN
OSEĆAŠ ME!**

Kritičko mišljenje

Kritičko razmišljanje podrazumeva procenu literature ili informacija koje pregledavate, jer nisu sve informacije koje pronađete na Internetu istinite. (Ilustracija upaljene lampice na kojoj piše: budite obazrivi!)

Možete pitati kako se stvara kritičko mišljenje?

Postoji nekoliko opcija, ali se obično razvijaju u istim koracima: kreiranje informacija iz različitih izvora, procena izvora, procena informacija, postavljanje pitanja i aktivno slušanje, što su ključne tačke koje pomažu u stvaranju kritičkog mišljenja.



**NE ZABORAVITE DA
NAVEDETE IZVOR
INFORMACIJA!**



Vaš imidž na mreži

Kreiranje imidža na mreži takođe zahteva vašu pažnju, što znači da ste vi ti koji će kreirati svoj imidž na mreži. Kreiranje imidža je veoma važno jer je on vaš odraz u školi, na fakultetu ili bilo kom poslu koji ćete započeti pored godina i prava koja uživate za vaš rad.

Umereno korišćenje interneta

Isključenje iz digitalnih uređaja je neophodan korak u stvaranju zdrave ravnoteže za vas. Odmor od ekrana i bavljenje drugim aktivnostima opušta vaš um i telo. Šta to znači: određivanje rasporeda za korišćenje interneta i pridržavanje njemu. (Ilustracija kao da se odmarate/opuštate i uživate u opuštanju).

Zapamtite da smo ove savete napisali kako ne bi upadali u vašu privatnost, učenje i zabavu na mreži, već da vas podsetimo da ponašanje i komunikacija na internetu/virtuelnom svetu ima određena pravila, kao što postoje pravila za ponašanje i komunikaciju u stvarnom svetu .



04

Pravila o odgovornom ponašanju



Zdrava komunikacija



Zdrava komunikacija je vrednost. To je jednostavno korektna, ljubazna i prijateljska komunikacija. Stalno treba voditi računa da se nikada ne komunicira na grub, pogrdan, nasilan, linčovanjem ili podsticanjem na nasilje, mržnju, prevaru, ucenu itd. Kao što je gore navedeno, oni su kažnjivi jer su štetni.

Zdrava komunikacija promoviše mir i blagostanje. Kao takva, prenosi pozitivnost i dovodi do dobrih rezultata u međuljudskim i društvenim odnosima.

Izbegavanje nasilja i zlostavljanja na mreži



Digitalno nasilje je prisutno u društvu i izazivaju ga ljudi koji koriste internet u loše svrhe kao što su: uznemiravanje, ucene, pretnje, uvrede i ponižavanja. Prema Uredbi VRK – br. 21/2013 o Protokolu za sprečavanje i prijavljivanje nasilja u institucijama preduniverzitetskog obrazovanja, digitalno nasilje je svaki oblik slanja poruka putem interneta ili mobilnog telefona koji ima za cilj da povredi, uznemiri ili bilo koju drugu vrstu povrede deteta koje ne može se zaštititi od takvih radnji. Pojavljuje se u obliku video ili tekstualnih poruka, fotografija ili poziva. Bilo koja situacija u kojoj se internet zloupotrebljava da bi povredio, ismevao ili naneo štetu drugome zabranjena je zakonom i podzakonskim aktima i kažnjiva je. Štaviše, zloupotrebi interneta u te svrhe može se ući u trag od strane nadležnih organa i vrlo brzo identifikovati počinioca. Često se dešava da, svesno ili nesvesno, korisnici interneta, a posebno deca, vrlo lako mogu upasti u sukobe na mreži. Stoga treba voditi računa o promociji zdravog ponašanja i stava protiv nasilja i zlostavljanja. Bilo da ste počinitelj nasilja ili žrtva nasilja, upadate u teške situacije sa pritiscima i emocionalnim sukobima koji utiču na vaše zdravlje i dobrobit. Zatim, ako se tome doda i uticaj percepcije predrasuda iz porodičnog i društvenog kruga, pritisak i šteta će se sve više povećavati.



Savetujemo vam da izbegavate svaki oblik nasilja na mreži, jer osim psihičkog pritiska, digitalno nasilje motiviše i generiše fizičko nasilje i druge loše i opasne okolnosti.

Kad god primite neprikladne poruke, slike, video zapise ili drugi neprikladan sadržaj na mreži, pratite ili primenite ove smernice:

- Razgovarajte o svojim iskustvima sa vršnjacima
- Razgovarajte sa vašim nastavnikom i roditeljima
- Pozovite stručnjake iz oblasti za saradnju

Međutim, radi bezbednosnih efekata:

- U saradnji sa roditeljima ili vašim nastavnicima, uverite se da uređaji koje koristite za pristup internetu imaju instalirane bezbednosne aplikacije ili softver
- Prijavite ako ste naišli na bilo kakvu opasnost ili sadržaj koji je neprikladan, preteći ili nešto što vas uznemirava
- Omogućite bezbednosne filtere na svom digitalnom uređaju.

Zatim razmotrite ove savete za sebe:

- Čuvajte svoje lične podatke: ime, adresu, mesto stanovanja
- Čuvajte lozinke bezbedno, kreirajte jake lozinke
- Ne otkrivajte emotivna stanja i vrlo lične situacije na društvenim mrežama, jer ih neodgovorni ljudi mogu zloupotrebiti.

Čuvanje privatnosti



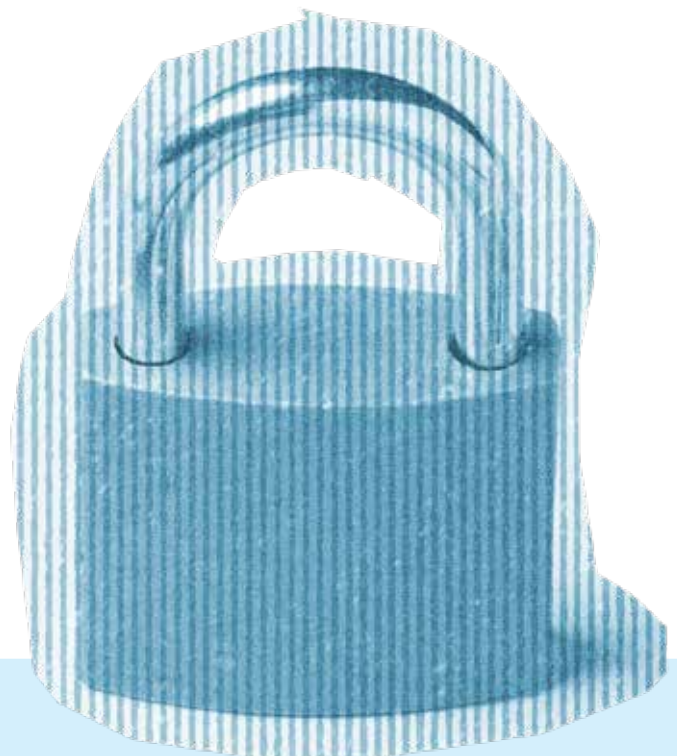
Čuvanje privatnosti i ličnih podataka važi i za komunikaciju na mreži.

Odgovornost javnih i privatnih organizacija kao i pojedinaca je da štite privatnost drugih pojedinaca, ali je na prvom mestu dužnost državnih organa da štite privatnost pojedinaca i njihovih podataka. Na Kosovu, ovo pitanje je regulisano Zakonom br. 06/L-082 o zaštiti ličnih podataka, dok se Agencija za informacije i privatnost stara da ispita i tretira svaku povredu ovog prava.

Šta treba da radite?

Postoje dve suštinske stvari:

1. Čuvajte svoju privatnost
2. Ne povređujte tuđu privatnost.



Što se tiče ostalih:

- Nemojte zloupotrebljavati podatke drugih;
- Ne postavljajte fotografije drugih bez njihovog pristanka;
- Nemojte zloupotrebljavati stanjem ili situacijom drugih na mreži

Ograničenja u komunikaciji na mreži



Što se tiče ograničenja, pored aspekta očuvanja privatnosti, sprečavanja ispoljavanja nasilja i izazivanja mržnje, omalovažavanja i narušavanja dostojanstva pojedinca, grupe ili čak šire, ograničenja su neophodna i u smislu samoupravljanja vremenom vašeg prisustva ispred pametnih uređaja ili mobilnih telefona.

Primeri

Opasnosti na Internetu

Oprez: nepažljivo korišćenje mreže nosi opasnosti, a ne samo koristi.



Zloupotreba ličnih podataka



Emocionalno nasilje

Međutim, koje su najočiglednije opasnosti?



Klevetanje, objavljivanje lažnih informacija



Narušavanje psihičkog i fizičkog zdravlja itd.



Narušavanje imidža

Dodatni materijal

1. Zakon o zaštiti deteta

<https://gzk.rks-gov.net/ActDetail.aspx?ActID=20844>

2. Zakon br. 04/I-218 o sprečavanju i suzbijanju trgovine ljudima i zaštiti žrtava trgovine ljudima

<https://gzk.rks-gov.net/ActDetail.aspx?ActID=8875>

3. AU. 01/2019 za zaštitu deteta na internetut

https://masht.rks-gov.net/ua-nr-01-2019-per-mbrojtjen-e-femijeve-nxeneseve-ne-internet-ne-institucionet-e-apu/Rregullorja_21/2013_për_protokollin_për_parandalim_dhe_referim_të_dhunës_në_IAP

<https://masht.rks-gov.net/rregullore-qrk-nr-21-2013-per-protokollin-per-parandalimin-dhe-referimin-e-dhunes-ne-institucionet-e-arsimit-para-universitar/>

4. Uredba 21/2013 o protokolu za sprečavanje i prijavljivanje nasilja u IPO

<https://masht.rks-gov.net/udhezus-per-zbatimin-e-rregullores-nr-21-2013/>

5. Uputustvo za sprovođenje uredbe 21/2013

<HTTPS://MASHT.RKS-GOV.NET/DORACAK-PER-PARANDALIMIN-E-DUKURIVE-NEGATIVE-NE-SHKOLLA-TE-MESME-TE-LARTA/>

6. Priručnik za prevenciju negativnih pojava u srednjim školama

[Module tematike përmbrojtjen e fëmijës - MASHT \(rks-gov.net\)](#)

7. Tematski moduli za zaštitu dece

[Module tematike përmbrojtjen e fëmijës - MASHT \(rks-gov.net\)](#)

8. ADMINISTRATIVNO UPUTSTVA (VRK) BR. 04/2022 O MERAMA ZAŠTITE DETETA OD INTERNET STRANICA SA PORNOGRAFSKIM SADRŽAJEM I ONIMA KOJI ŠTETE ZDRAVLJU I ŽIVOTU DETETA

<https://krieministri.rks-gov.net/vp-content/uploads/2022/07/Udhezim-Administrativ-Nr-04-2022-per-masat-per-mbrojtjen-e-femjeve-kunder-fajeve-te-internet-2.pdf>

Ovaj Vodič je pripremljen u okviru projekta „Zaštita ugrožene dece na Kosovu“, finansiran od strane Evropske unije (EU) na Kosovu i UNICEF-a na Kosovu, a realizovan u saradnji sa Kosovskim Centrom za Obrazovanje- KEC.